

Jogtörténeti tanulmányok VI.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1986

Egyetemi segédkönyv

Kiadását a művelődési miniszter rendelte el

Szerkesztőbizottság

dr. Benedek Ferenc, dr. Both Ödön, dr. Hamza Gábor, dr. Horváth Pál, dr. Pólay Elemér,
dr. Révész Tamás, dr. Ruzsoly József, dr. Szita János

Szerkesztette

dr. Benedek Ferenc és dr. Szita János

Lektorok

dr. Csizmadia Andor, dr. Hajdu Lajos, dr. Hamza Gábor, dr. Horváth Pál, dr. Komjáthy Miklós,
dr. Kovács Kálmán, dr. Máthé Gábor, dr. Pólay Elemér, dr. Révész Tamás, dr. Ruzsoly József,
dr. Tóth Árpád

ISBN 963 17 9463 6

© dr. Benedek Ferenc–dr. Szita János

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000291297

JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM Állam- és Jogtudományi Kar Könyvtára
Leltári szám: 77420/13
1989 DEC 06

Tartalom

<i>Balás Gábor</i> : A székelyek letelepedése és jogrendszerük kialakulása	7
<i>Benedek Ferenc</i> : Az actio Publiciana eredete és funkciója	23
<i>Both Ödön</i> : Az ifjú Szemere Bertalan főbb politikai és alkotmányjogi nézetei	39
<i>Buzás József</i> : A Magyarországi Tanácsköztársaság alkotmányának néhány kérdése	71
<i>Csizmadia Andor</i> : A községi jegyző jogállása és magánmunkáitainak értékelése a polgári korban	81
<i>Földi András</i> : A libertinusok leszármazóinak közjogi helyzete a köztársasági és császárkori Rómában	97
<i>Hajdu Lajos</i> : Az állandó táblák (<i>tabule continuae</i>) létrehozása Erdély megyéiben és a székely székekben, 1763/64	119
<i>Hamza Gábor</i> : Vécsey Tamás, az európai hírv római jogász	135
<i>Horváth Pál</i> : A születő magyar nemzeti értelmiség tudományfelszabadító törekvései a meg- késett polgári átalakulás küszöbén	146
<i>Ijjas József</i> : Német–Ausztria megalapítása	165
<i>Jakab Éva</i> : A legis actiók sequestrumától a pertárgy kötelező „bírói letétje” felé	181
<i>Kabler Frigyes</i> : A pizetumjog keletkezése, virágzása és megszűnése	191
<i>Kajtár István</i> : Az államügyesség kiépítése Magyarországon a neoabszolutizmus idején	209
<i>Kállay István</i> : Kezesség és cautio a XVI–XIX. századi magyar jogban	227
<i>Mezey Barna</i> : A Rákóczi-szabadságharc fejedelmi rendeleteinek típusai	241
<i>Molnár Imre</i> : A dologbérlő felelőssége a római jogban	253
<i>Nagyné Szegvári Katalin</i> : Az amerikai négek jogi helyzetének alakulása a polgárháborútól a „polgári zavargás” korszakáig (száz év jogtörténete)	269
<i>Pecze Ferenc</i> : A munkajog kialakulásának és jogági önállósulásának előtörténete a szomszédos országokban	287
<i>Pintér Gyula</i> : Az aedilisi „edictum de mancipiis vendundis” célja és kibocsátásának körülményei	311
<i>Pólay Elemér</i> : „Iniuria dicitur, quod non iure fit”	323
<i>Sarlós Béla</i> : Deák 1861. évi felirati javaslatai	331
<i>Stipta István</i> : Provizóriumkori reformtervek és viták a vármegyék átalakításáról	355
<i>Szita János</i> : A magyar nemesség adómentessége és adómegajánlási joga a XVIII. és XIX. században	367
<i>Tóth Árpád</i> : A szénellátás néhány problémája az első világháború idején Magyarországon	385
<i>Zlinszky János</i> : Familia pecuniaque	395

A dologbérlő felelőssége a római jogban

1. Kaser¹ az 1.c. reinél a locator felelősségét elsősorban a D. 19. 2. 7. – 19. 2. 9. 3. – 19. 2. 9. pr. – 19. 2. 28. 2. – 19. 2. 30. pr. szövegekben található esetek alapján véli megállapíthatónak. Valóban a megjelölt szövegek szerint a conductornak a locatorral szemben az *actio conducti* van biztosítva. Az érintett szövegekben azonban mindig olyan esetről van szó, amikor a locator különböző – legtöbbször nem megjelölt – okok folytán nem biztosítja a „*frui licere*”-t. E témát helyesebbnek tartjuk a felelősségi körből kiemelve a szavatossági kötelezettségeknél megtárgyalni.² Kétségtelen, olyan határesetről van szó, ami mindkét körben helyet kaphat, azonban vizsgálódásunk felépítése azt kívánja, hogy ezek a textusok a szavatosság körében kerüljenek megtárgyalásra.

2. A megjelöltekből két szöveget emelnénk ki, mivel vizsgálatuk hasznos következtetések levonására alkalmas a locator felelősségét illetően is.

Ulp. 19. 2. 9. pr.

Si quis domum bona fide emptam vel fundum locaverit mihi isque sit evictus sine dolo malo culpaque eius, Pomponius ait nihilo minus eum teneri ex conducto ei qui conduxit, ut ei praestetur frui quod conduxit licere. Plane si dominus non patitur et locator paratus sit aliam habitationem non minus commodam praestare, aequissimum esse ait absolvi locatorem.

Ulpianus Pomponiusra hivatkozva megállapítja a locator szavatossági kötelezettségét még arra az esetre is, ha a locator által vett telket vagy házat egy harmadik személy a locator szándékos vagy gondatlan mulasztása nélkül perelte el, és így a bérbevevő nem tudja használni. A locator szavatossági kötelezettsége nyilvánvalóan kitűnik a szövegből. Kérdés azonban, miért hangsúlyozza Ulpianus a „*sit evictus sine dolo malo culpaque*” kifejezést. Feltevésünk szerint Ulpianus éppen azt akarta aláhúzni, hogy az egyéb nem szavatossági esetben a locator dolusért és culpaért felel. A szavatossági kötelezettsége viszont a vétkességétől függetlenül is fennáll.³

Ugyancsak Ulpianustól ered a D. 19. 2. 9. 3-ban található szöveg, melynek utolsó mondatát kívánjuk csak megvizsgálni.

Ulp. D. 19. 2. 9. 3.

Si colonis praediorum lege locationis, ut innocentem ignem habeant, de-

nuntiatum sit, si quidem fortuitus casus incendii causam intulerit, non praestabit periculum locator: si vero culpa locatoris, quam praestare necesse est, damnum fecerit, tenebitur.

A szöveg elején egy olyan conductori magatartásról van szó, amely alapján a locator mentesül a veszélyviselési kötelezettség alól. A szöveg végén viszont megállapítja Ulpianus, hogy ha a locator vétkesen kárt csinált, felelősségre vonandó. Ezt az utolsó mondatot többen interpoláltnak tartják.⁴ Mayer–Maly⁵ szerint a posztklasszikus átdolgozó ügyetlenül cserélte fel a conductor locator szavakat. Nézetünk szerint – anélkül, hogy vitatható lenne a szövegnek bizonyos törése – az eredeti szöveg értelme az volt Ulpianusnál,⁶ mint ami a Digestába is bekerült. Valószínű, hogy a szövegen a kompilátorok valamit rövidítettek. Ezért tűnik a két mondat a magyarázó szöveg nélkül ellentétesnek. Ulpianus a § elején arról beszél, hogy a locator mentesül a veszélyviselés alól, ha a conductor vétkessége tüzet idézett elő. De egyébként, ha a locator magatartása culposus, és ebből kár keletkezik, ezért a kárért felelősségre vonható.

Más irányból világítja meg a locator felelősségének kérdését Ulpianus és Labeo a D. 9. 2. 27. 34. és a D. 19. 2. 60. 7. alatti szövegekben.

Mindkét forrás azonos problémát vet fel: a bérbé adott rabszolga által okozott kár esetén követendő eljárást. Mindkét szöveg alaposan átdolgozott; erre részletekben a későbbiek során még visszatérünk. A rabszolgát azért vették bérbé, hogy öszvért hajtson, azonban az öszvér a rabszolga hanyagsága következtében elpusztult. Kérdés, kit terhel az okozott kár. Kaser⁷ a bérbeadó a szavatossági kötelezettségéből kifolyólag látja felelősségre vonhatónak a rabszolga gazdáját, a locatort. Labeo (D. 19. 2. 60. 7.) több problémát vet fel a szövegben. Aszerint tesz különbséget a locator felelősségét illetően, hogy milyen módon történt a rabszolga bérbeadása. Ha a rabszolga saját magát adta bérbé, akkor csak olyan összegben kell a kárt megtéríteni, amely a rabszolga önbérbeadásából a locator vagyona befolyt. Ha a locator saját maga adta bérbé, akkor két variáció lehetséges. Vagy a locator választotta ki a rabszolgát, vagy a bérlőnek engedte át a választást. Ha locator választott, akkor teljes egészében felel a rabszolga vétkességéért, mert rosszul választott (*culpa in eligendo*).⁸

Amennyiben a bérlő választott, a szövegből nem lehet egyértelműen megállapítani, mit ért Labeo a locator dolusán, illetve culpáján. Mit okozott itt a bérbeadó dolózan, illetve kulpózan? Valószínűnek tartjuk, hogy valamit elhallgatott a rabszolgával kapcsolatban (pl. nem alkalmas öszvérhajtásra, mert gyenge, félénk, lusta stb.). Az elmondottakból azt megállapíthatjuk, hogy a locator kulpózus felelőssége fennáll egy harmadik személy hanyagsága esetén, vagy azért, mert rosszul választotta ki ezt a személyt, vagy azért, mert nem megfelelő rabszolgát adott át számárhajtásra. Labeo a rabszolga által okozott kárt mindig egy előzetes locatori culposus magatartásra vezeti vissza.

Sokkal egyszerűbben oldja meg a kérdést Ulpianus Melara hivatkozva (D. 9. 2. 27. 34.). Azt veszi vizsgálat alá, hogy a számárhajtásra adott rabszolga járatos volt-e munkájában, vagy sem. Ha járatlant adott át a locator, akkor felelősségre vonható. Az előzőekben már láttuk, hogy az *imperitiát* (járatlanság) culpának minősítették.⁹ (Ulp. D. 19. 2. 9. 5. – Gai. D. 50. 17. 132. – Inst. 4. 3. 7.) Labeo szövegének nagy részét interpoláltnak tartják. Albertario¹⁰ és Kunkel¹¹ is úgy

véli, hogy a szöveg nem eredeti, míg Levy¹² azt eredetinek tartja. Schulz¹³ csak a rabszolga önbérbeadásáról szóló szövegrész tekintetében gyanakszik interpolációra. Mayer-Maly¹⁴ megállapítása szerint a rabszolga önbérbeadása posztklasszikus módosítás eredménye.

Az ulpianusi szöveg kevesebb problémát vet fel. Egyedül Haymann¹⁵ vélekedik úgy, hogy a szöveg nem eredeti.

Az ismertett szövegkritikai álláspontok aggályossá teszik a megvizsgált szöveg klasszikus eredetét. Áll ez különösen a Labeótól származó szövegre. Mindenesetre az levonható következtetésül, hogy a bérbe adott rabszolga által okozott károk esetén a locator vétkes felelőssége megállapítható. Azonban ez a vétkesség a rabszolga kiválasztása körüli magatartásnál értékelendő. Az elmondottakból a locator culpaért való felelőssége megállapítható. Azonban azt egyértelműen eldönteni nem lehet, hogy ez a kulpózus felelősség már a klasszikus korban érvényesült, vagy csak a posztklasszikus periódusban. Ulpianus szövege alapján (D. 9. 2. 27. 34.) talán megkockáztatható a megállapítás – mivel az imperitus megjelölés Ulpianustól eredőnek tűnik –, hogy már a klasszikus korban érvényesült a locator kulpózus felelőssége az általa bérbe adott rabszolga esetén. A jóval korábban élő Labeo nem valószínű, hogy oly részletességgel fejtette volna ki a locator culposus felelőségét, mint ahogy a Digestában ez megtalálható.

Az eddig megvizsgált forráshelyek, valamint az 1. c.-nél érvényesülő felelősségről általában szóló D. 13. 6. 5. 2. és a D. 50. 17. 23. textusok alapján megállapíthatjuk, hogy az 1.c. reinél a locator a klasszikus korban valószínű, hogy a dolusért és a culpaért, a posztklasszikus korban biztos, hogy a dolusért és a culpaért is felelt.

3. A conductor felelőségére vonatkozóan lényegesen több adat áll rendelkezésünkre. A conductor kulpózus felelőségére utalnak a D. 19. 2. 13. 8 – 19. 2. 19. 2. – 19. 2. 57. – 19. 2. 25. 4. – 19. 2. 24. 2., valamint a P.S. 2. 18. 2-ben található szövegek.

Ulpianus a D. 19. 2. 19. 2-ben egy telek bérbeadásával kapcsolatosan felsorolja, hogy milyen eszközöket kell a bérlő rendelkezésére bocsátani a föld megműveléséhez, illetve a termés betakarításához. Minket elsősorban a középen található szakasz érdekel.

Ulp. D. 19. 2. 19. 2.

Illud nobis videndum est, si quis fundum locaverit, quae soleat instrumenti nomine conductori praestare, quaeque si non praestet, ex locato tenetur.

Et est epistula Neratii ad Aristonem dolia utique colono esse praestanda et praelum et trapetum instructa funibus, si minus, dominum instruere ea debere: sed et praelum vitiatum dominum reficere debere. Quod si culpa coloni quid eorum corruptum sit, ex locato eum teneri . . .

Szőlő, olaj préseléséhez a locator köteles volt jó állapotban levő prést a bérlőnek átadni. Ha a prés rossz volt, előbb ki kellett azt javítani. Viszont ha a prés a bérlő gondatlansága (culpa) folytán tönkremegy, „ex locato” pérélni lehet. Ulpianus a bérbe vett föld megműveléséhez szükséges termelési eszközöknél keletkezett károk esetén egyértelműen a conductor kulpózus felelőségéről beszél. A szöveg vitán felül klasszikusnak látszik. Ebből azt is következtethetjük, hogy nem járunk el feltétlenül helyesen, ha a szövegek vizsgálata során talált culpa-kifejezések esetén azonnal

posztklasszikus átdolgozásra gyanakszunk. A szöveg e része kétséget kizáróan Ulpianustól ered, s ez irányadónak tekinthető más ide vonatkozó textusok vizsgálatánál is.

Paulus a bérlő kötelezettségének elhanyagolása esetén folyamatba tehető eljárásról beszél a D. 19. 2. 24. 2. keretében.

Si domus vel fundus in quinquennium pensionibus locatus sit, potest dominus, si deseruerit habitationem vel fundi culturam colonus vel inquilinus, cum eis statim agere.

Ha az öt évre bérbé adott lakást vagy fundust a bérlő elhagyta, illetve elhanyagolta, locator perrel léphet fel ellene. A szöveg értelmét a „deseruerit” jelentésében kell keresni. Finály¹⁶ szerint a szó alapjelentése: „elhagy”, de jelentheti a „kötelesség elmulasztását”, valaminek az „elhanyagolását” is. Szövegünkben a „deseruerit habitationem vel fundi culturam” jelentése a fundusra nézve nem lehet más, mint a föld művelésének az elhanyagolása. Ez pedig azt jelenti, hogy ha a colonus (földhaszonbérlő) hanyagul, gondatlanul végzi a föld művelését, el-lene per indítható, tehát felelősséggel tartozik.¹⁷

Ugyancsak a művelési kötelezettségét vétkesen elmulasztó haszonbérlőről szól a PS 2. 18. 2. alatt található szöveg.

„Fundi deterioris facti et culturae non exercitatae et aedificiorum non rectorum culpa arbitrio iudicis domino a conductore sarciri potest.”

A tényállás az, hogy a haszonbérlő hanyagul művelte a földet, ezáltal a föld termőképessége romlott, illetve nem tartotta rendben az épületet, emiatt az épület állagában kár keletkezett. Ha a haszonbérlő vétkessége megállapítható, mondja a Sententia szerkesztője, a kárt meg kell térítenie, illetve a kijavításokat el kell végeznie. A PS Paulus szerint a conductor kulpózus magatartás esetén felelős.¹⁸

A bérleti szerződésből eredő kárról tesz említést Iavolenus, amelyet Labeótól vett át.

D. 19. 2. 57.

Qui domum habebat aream iniunctam ei domui vicino proximo locaverat: is vicinus cum aedificaret in suo, terram in eam aream amplius quam fundamenta caementicia locatoris erant congestit, et ea terra adsiduis pluviis inundata, ita parietis eius qui locaverat umore praestituto madefacto, aedificia corruerunt. Labeo ex locato tantummodo actionem esse ait, quia non ipsa congestio, sed umor ex ea congestione postea damno fuerit, damni autem iniuriae actio ob ea ipsa sit, per quae, non extrinsecus alia causa oblata, damno quis adfectus est: hoc probo.

A bérlő valószínűleg az építkezés lebonyolításához bérbé vette szomszédjának a két ház között levő telkét. Az építkezés során földet hordott a bérelt telekre a szomszéd háza mellé. Az állandó esőzés a földet, majd az a ház falát úgy átmedvesítette, hogy a ház összedőlt.

Nem vitás, a kár a szerződési viszonyból keletkezett. Egymagában véve az nem károkozó magatartás, hogy a földet a bérlő a szomszéd háza falánál halmozta fel. De amikor az eső kezdte átmedvesíteni, látnia kellett volna, hogy a nedves föld milyen következményekkel járhat a másik falra. A diligens pater familias feltétlenül számol az átmedvesedés következményeivel, s előrelátásával a kárt megelőzi. Ezt a gondosságot mulasztotta el a conductor. Labeo csak a bérleti szerződés alap-

ján látja a kárt perelhetőnek ex locato, Iavolenus viszont az actio iniuriariumot is megengedi.¹⁹ Nézetünk szerint alapvető, hogy a kár egy szerződéses viszonyból ered, és az oka a conductor kulpózus magatartása. Így a felelősséget is ez alapozza meg.

A conductor felelősségére vonatkozó eddig megtárgyalt szövegek interpolációmentesek voltak, illetve csak lényegtelen szövegmódosításról tehetünk említést. Viszont a most megvizsgálandókról ez nem mondható el, éppen ezért számunkra problematikusnak látszanak.

Ulp. D. 19. 2. 13. 8.

Si quis mensuras conduxerit easque magistratus frangi iusserit, si quidem iniquae fuerunt, Sabinus distinguit, utrum scit conductor an non: si scit, esse ex locato actionem, si minus, non. Quod si aequae sunt, ita demum eum teneri, si culpa eius fecit aedilis. Et ita Labeo et Mela scribunt.

Ulpianus olyan esetet ismertet, ahol a conductor mérlegeket bérel. Ezeket a mérlegeket azonban, mivel azok hamisak voltak, a hatóság megsemmisíteni rendelte. Kérdés, felelős-e a conductor. Sabinus aszerint distingvál, hogy tudott-e a bérlő arról, hogy a mérlegek hamisak, vagy sem. Ha tudott, felel, ha nem, akkor viszont nem felelős. Ha a mérlegek nem voltak rosszak, de az aedilis a conductort kulpózusnak tartja, akkor felelős a locator felé (a szövegből nem tűnik ki, hogy miben áll a conductor culpája).

Valószínűnek tartjuk, hogy a mérleggel kereskedelmi tevékenységet folytattak, és ezért került sor a hatósági ellenőrzésre. Közismert dolog, hogy a kereskedők apró ügyeskedéseikkel (pl. szűk mérés) igyekeznek hasznukat növelni. Ez állhatott itt is a hamis mérlegek használatánál. Így nyilvánvalóan a conductor magatartása dolózus volt, felelőssége sem vitatható. Nem egészen érthető azonban a szöveg vége. A mérlegek jók, ennek ellenére az aedilis mégis vétkesnek tartja a conductort. Valami a szöveg átdolgozása folytán kimaradt abból, s ez adja a logikai el-lentmondást. Haymann és Pringsheim az egész §-t interpoláltak tartja.²⁰ Az azonban mindenképpen kitűnik belőle, hogy a kompilátorok a l. c. reinél a conductor vétkes felelősségét tekintették irányadónak.²¹

Mayer-Maly²² kifogásolja, hogy miért felel a conductor, ha a locatoroktól rossz mérleget kapott; ezen kívül számos olyan problémát vet fel, ami nem olvasható ki a szövegből. Valószínűnek tartjuk, hogy a mérleg a conductornál használat közben hibásodott meg. Nézetünk szerint ez az eset nem vihethető át a veszélyviselés körébe.

Ugyancsak erősen interpolált Gaiusnak a D. 19. 2. 25. 4. alatt található szövege is.²³

Culpaem autem ipsius et illud adnumeratur, si propter inimicitias eius vicinus arbores exciderit.

Itt lényegében arról van szó, hogyha a szomszéd a bérlő ellenségeskedése miatt a fákat kivágja, ez a bérlő culpájának számít. A logikai gondolatmenet elfogadható, mert ha a bérlő nem folytat ellenséges viszonyt a szomszéddal, akkor a kár nem következik be. Vagyis a bérlő nagyobb gondossággal előre láthatta volna magatartásának következményét. Biondi szerint a szöveg átdolgozóit a keresztény ideológia befolyásolta.²⁴ A szövegből ez kevésbé világlik ki, az azonban több alappal tehető fel, hogy a felelősség ilyen irányú megalkotása inkább a görög filozófia hatására utaló spekulatív gondolatmenet eredménye lehet.²⁵

4. A továbbiakban olyan helyeket vizsgálunk meg, ahol a kárt nem a conductor, hanem a háza népéhez tartozók (rabszolgák, hozzátartozók, vendégek stb.) okozták. Álljon itt elsőnek a D. 19. 2. 30. 4. alatt levő, Alfenustól származó szöveg.²⁶

Colonus villam hac lege acceperat, ut incorruptam redderet praeter vim et vetustatem: coloni servus villam incendit non fortuito casu. Non videri eam vim exceptam respondit nec id pactum esse, ut, si aliquis domesticus eam incendisset, ne praestaret, sed extrariam vim utrosque excipere voluisse.

Lübtow²⁷ a szöveget igen éles kritika alá veti. Szinte szavanként bírálja felül az egész §-t, majd ezt követően rekonstruálja az általa helyesnek vélt szöveget.²⁸ Álláspontunk szerint az így „előállított” szöveg semmiképpen sem lehetett az eredeti, nem beszélve arról, hogy a felvetett problémától eltávolodik. Úgy gondoljuk, akkor járunk el helyesen, ha a szövegmódosítással kapcsolatban a sokkal mértéktartóbb álláspontokat fogadjuk el.²⁹ Sokkal inkább valósnak fogadható el Mayer-Maly³⁰ és Visky³¹ nézete, mely szerint a szövegmódosítások nem változtatják meg annak lényegét, illetve eredeti értelmét.

Az Alfenushoz intézett kérdés lényege az, vajon felel-e a bérlő abban az esetben ha a szolgálja a villát saját hibájából leégette. A szerződésben ugyanis külön kikötötték, hogy a bérlő sértetlenül köteles a bérlet tárgyát visszaadni, kivéve a vis extrariat, illetve a természetes rongálódást (öregedést). A villa leégetése e kivételek közé tartozik-e? A döntés világos! A rabszolga magatartása nem számít kívülről jövő elháríthatatlan oknak.³² A „praeter vim” fogalma nem tartalmazhatja a bérlő rabszolgájának a magatartását. Helyesen állapítja meg Lübtow³³, hogy e fogalom alá csak olyan kívülről jövő erőszakos, elháríthatatlan magatartások tartoznak, mint pl. villámcsapás, vihar, földrengés stb. A felek által a szövegben felvett záradék értelmében csak a kívülről jövő, el nem hárítható károk esetén nem felel a bérlő. Az „incorruptum redderet praeter vim et vetustatem” szövegnek a helyes értelmezése Mayer-Maly³⁴ és Lübtow³⁵ szerint az, hogy a haszonbérlőt a culpa-felelősségen túlmenően garanciális kötelezettség is terheli a dolog visszaadására nézve. Anélkül, hogy ezzel az egybehangzó állásponttal kapcsolatban vitatkozni kívánunk, meg kell jegyezni azt, hogy ez a kikötés nem más, mint a conductor felelősségének a casus minorra való kiterjesztése.³⁶ Jóllehet maga a jogeset nem ezt a problémát veti fel, de az „incorruptum redderet praeter vim et vetustatem” kitételéből a fenti megállapítás világosan következik. Az előzőekben többször is láttuk, hogy az a személy, akinél az ellenérdekű fél tárgyai vannak az ellenállhatatlan erő kivételével minden kárért felel, beleértve a tolvajlást is.³⁷ (A fullo és sarcinator esete.) Lényegében ez a kitétel sem mond mást, jóllehet Alfenus egyéb problémát világít meg.

Joggal lehet ellenvetni, hogy ha ez nem garanciakikötés, akkor miért kellett azt a megállapodásba külön felvenni, ha a conductor egyébként is felel a casus minorért. Alfenus idejében a conductor custodia-kötelezettsége még nem volt egyértelmű. Ezt csak a klasszikusok (különösen Gaius) dolgozták ki világosan. Ezen túlmenően a feleket semmi sem korlátozta, hogy olyan kikötést vegyenek fel a szerződésbe, amely az általános elvekkel megegyező.³⁸ Alfenus szövegéből az is kitűnik, hogy a conductor felelőssége saját rabszolgája által okozott károk esetében megállapítható. Watson³⁹ álláspontja szerint Alfenus szövege alátámasztja a dologbérlőnél a segédek felelősségére vonatkozó hagyományos döntést.

Legáltalánosabban fogalmazza meg Ulpianus a conductor rabszolgája, illetve egyéb hozzátartozója által vétkesen okozott károk esetén a conductor felelősségét.⁴⁰ D. 19. 2. 11. pr.-ban.

Videamus, an et servorum culpam et quoscumque induxerit praestare conductor debeat? Et quatenus praestat, utrum ut servos noxae dedat an vero suo nomine teneatur? (Et adversus eos quos induxerit utrum praestabit tantum actiones, an quasi ob propriam culpam tenebitur?). Mihi ita placet, ut culpam etiam eorum quos induxit praestet suo nomine, etsi nihil convenit, (si tamen culpam in inducendis admittit, quod tales habuerit vel suos vel hospites.) Et ita Pomponius libro sexagesimo tertio ad edictum probat.

A szöveg lényege az, hogy a conductor köteles helytállni a rabszolgái, házanépe, vendégei által vétkesen okozott kárért éppúgy, mintha saját maga vétkesen okozta volna azt. Azoknak a köréről beszél Ulpianus, akik a conductor érdekében tevékenykedtek az ingatlanon, vagy éppen a conductor akaratából, illetve beleegyezésével tartózkodtak ott. Olyan személyről van szó, akik a conductor érdekkörén belül állnak. A posztklasszikus átdolgozás miatt a szöveg igen sok vitára adott okot.⁴¹ Schulz álláspontja közelít legjobban a valósághoz, mely szerint Ulpianus a textuson belül többféle felelősségi problémát vet fel (így a rabszolgáét, a vendégét stb.), de az átdolgozók ezt összevonták.⁴² A szöveg grammatikailag és logikailag is sok problémát vet fel. Nem világos, a „quoscumque induxerit”, „eorum quos induxit” kifejezések használata. Erre csak a szöveg végén szereplő „suos vel hospites” kifejezésből lehet következtetni. A szöveg egyébként sem világos, ami ellentmond az ulpiánusi fogalmazásnak. A rövidítések összevonása ellenére az ulpiánusi gondolat megállapítható. Ulpianus felelőssé tette a conductort rabszolgája, házanépe, vendégei által vétkesen okozott károkért.⁴³ Találóa jegyzi meg Mayer-Maly⁴⁴, hogy a noxális felelősség a jelen esetben kizárt, csak az ex locato felelősség jöhet számításba. Így e szakasz alapjává lett a conductor helyett eljáró és kárt okozó személyek esetén követendő felelősségi eljárásnak. A felelősség alapja kizárólag az, hogy a conductort vétkekesség terheli az adott személy kiválasztása, eligazítása tekintetében.⁴⁵ Az így keletkezett kár a conductor culpájára vezethető vissza. Ezzel kapcsolatban Mayer-Maly igen részletesen kifejti, hogy a conductor harmadik személy kiválasztásánál fennálló felelőssége (az ún. culpa in eligendo) az 1. c. keretében alakult ki. Ez a felelősségi forma a klasszikus korban kialakult ugyan, de csak a posztklasszikusoknál vált uralkodó intézménnyé.⁴⁶ Egyetértünk Mayer-Maly fejtegetésének azzal a megjegyzésével, hogy elfogadjuk az itt tárgyalt szöveg részbeni klasszikus eredetét, továbbá figyelemmel a D. 19. 2. 9. pr. – 9.2. 29.2. – 19. 2. 30. 2. forráshelyek harmadik személyért való felelősségi megállapításaira, talán megkockáztatható az a feltevés, hogy a culpa in eligendo nem a posztklasszikus korban vált uralkodó intézménnyé, hanem már Ulpianusnál, a klasszikus kor végén.

5. A harmadik személyért való felelősség témájával foglalkoznak a D. 9. 2. 27. 9. Coll. 12. 7.7. D. 19. 2. 30. 2. – D. 9. 2. 27. 11. és a Coll. 12. 7. 9-ben található szövegek. Először vegyük vizsgálat alá a D. 9. 2. 27. 9. és a Coll. 12. 7. 7.-ben található szövegeket. A kettő között nincs lényeges eltérés.⁴⁷ Szinte majdnem szóról szóra megegyező a két szöveg, így elegendőnek látszik az egyiknek a megtárgyalása.

Ulp. D. 9. 2. 27. 9.

Si fornicarius servus coloni ad fornacem obdormisset et villa fuerit exusta, Neratius scribit ex locato conventum praestare debere, si negligens in eligendis ministeriis fuit: ceterum si alius ignem subiecerit fornaci, alius negligenter custodierit, an tenebitur qui subiecerit? Nam qui custodit, nihil fecit, qui recte ignem subiecit, non peccavit: quid ergo est? Puto utilem competere actionem tam in eum qui ad fornacem obdormivit quam in eum qui negligenter custodit, nec quisquam dixerit in eo qui obdormivit, rem eum humanam et naturalem passum, cum deberet vel ignem extinguere vel ita munire, ne evagetur.

Ulpianus szövegének csak az első és utolsó szakasza van kapcsolatban témánkkal. Ulpianus előadása szerint a conductor tűzhelyénél annak rabszolgája elaludt, és a tűztől az egész villa leégett. Neratius azt mondja: ha a conductor hanyag volt a segítőársak kiválasztásában, felelőséggel tartozik (si negligens in eligendis ministeriis fuit). Kunkel az itt közölt szöveget interpolálnak tartja⁴⁸, vele szemben Haymann eredetinek⁴⁹. Mindenesetre az igen gyanúsra tűnik, hogy a Collatio-ban található posztklasszikus szöveg majdnem teljesen megegyezik Ulpianus szövegével. A § vége nem vitásan posztklasszikus átdolgozás⁵⁰, a maga filozófalgató jellegével. Ugyanez mondható el a „si forte servum, qui idem conductor est” szakaszra⁵¹, ami a Collatio 12. 7. 7-ben található és különbségként jelentkezik az általunk vizsgált szöveghez képest. Teljes bizonyossággal azt sem elvetni, sem állítani nem tudjuk, hogy a colonus (conductor) segédeiért való felelőséget tárgyaló rész klasszikus-e.⁵² Éppen a többi szöveggel való összevetés alapján hajlunk afelé, hogy valóban Ulpianustól származott.⁵³ (A tárgyalat szöveghez képest talán ez az igazi posztklasszikus beszúrás.)

Hasonló problémát fejteget Alfenus is a D. 19. 2. 30. 2. alatt.

Qui mulas ad certum pondus oneris locaret, cum maiore onere conductor eas rupisset, consulebat de actione. Respondit vel lege Aquilia vel ex locato recte eum agere, sed lege Aquilia tantum eum eo agi posse, qui tum mulas agitasset, ex locato etiam si alius eas rupisset, cum conductore recte agi.

A locator öszvéreket adott bérbe meghatározott teher hordására, de a bérlő nagyobb teherrel tönkretette azokat. Alfenus helyesnek látja, ha a locator akár a lex Aquilia, akár a bérleti szerződés alapján ex locato perel. Ha viszont az öszvéreket egy harmadik személy (ez a szövegből nem derül ki, hogy rabszolga vagy szabad ember) tette tönkre, akkor a conductor ellen csak ex locato lehet perelni.

A bérleti viszonyból keletkezett káreset mellett a gondatlan dologrongálás fennforgása miatt a lex Aquilia is igénybe vehető. Azonban, ha a haszonbérlő embere okozta a kárt, csak lex locato lehet a kárigényt érvényesíteni, vagyis a szerződés alapján felelős a conductor a harmadik személy mulasztásáért.⁵⁴

A felelőség alapja nyilvánvalóan az, hogy az öszvérhajcsár bízik abban, hogy az öszvérek a magasabb terhelést is elbírják, gondatlanul túlterheli őket. Kétségtelen Alfenus nem indokolja azt, hogy a conductor miért felelős a harmadik személy által okozott károkért⁵⁵, de az eddig tárgyalat szövegekkel való egybevetés alapján úgy véljük, ez nem is szükséges, az ok világos, a kiválasztás körüli gondatlanság. Természetszerűleg az is előfordulhat, hogy a conductor nem közölte a

harmadik személlyel az öszvérek terhelhetőségét, ami ugyancsak az ő negligentiáját húzza alá. Arangio-Ruiz véleményéhez csatlakozva a szöveget eredetinek tartjuk.⁵⁶

Valamelyest az itt ismertetetthez hasonló jogeseteket tárgyal Ulpianus a D. 9. 2. 27. 11. és a Coll. 12. 7. 9-ben található szövegekben. A conductor felelősségéről szól a conductor által bérelt, de a rabszolgák által lakott épületekben okozott károk esetén. Figyelemmel azonban arra, hogy a szövegek átdolgozása az irodalomban egyértelmű,⁵⁷ nem látjuk jelentőségét a szövegek részletes elemzésének, hiszen az eddig bemutatottak eligazítanak bennünket a segédekért való felelősség tekintetében. E két forrásból világos kép a klasszikus jogra nézve úgysem nyerhető.

6. Ezt követően olyan szövegeket veszünk vizsgálat alá, amelyek más irányból világítanak rá a conductor felelősségére. Ulpianus a conductor szerződésszegése következtében előállott helyzetről beszél a D. 19. 2. 11. 1. – 19. 2. 11. 4. – 19. 2. 13. 3-ban található szövegekben.

Ulp. D. 19. 2. 11. 1. és 2.

Si hoc in locatione convenit ignem ne habeto et habuit, tenebitur etiam si fortuitus casus admisit incendium, quia non debuit ignem habere. Aliud est enim ignem innocentem habere: permittit enim habere, sed innoxium, ignem. Item prospicere debet conductor, ne aliquo vel ius rei vel corpus deterius faciat vel fieri patiatur.

A felek úgy egyeztek meg, hogy nem lehet tüzet gyújtani a bérleményben. A haszonbérlo ennek ellenére mégis tüzet gyújtott. Ennek következményeképpen tűzvész keletkezett, és a locatort kár érte. A conductor köteles a kárt megtéríteni. A szövegből két szabály tűnik ki. A megállapodás ellenére cselekvő conductor vétkeisége hiányában is felel még a vis maior jellegű kárért is.⁵⁸ Továbbá, ha nem szerződésszegő, a tűzvész okozta kárt a locator viseli. Vagyis a vis maior a locatort sújtja. Amennyiben a szerződésbe foglalt tilalmat a conductor megszegi és ez okozati összefüggésbe hozható a vis maior jellegű kárral, függetlenül attól, hogy magában a kárt előidéző cselekményben vétlen volt, felelősséggel tartozik. A szöveg jelentőségét bizonyos fokig lerontja a posztklasszikus átdolgozás.⁵⁹ Azonban arról nem lehet szó, hogy az eredeti gondolat ne Ulpianustól eredt volna. A D. 19. 2. 11. 2-ben Ulpianus nyomatékként megjegyzi, hogy a conductor tartózkodjon az ilyen magatartás megismétlődésétől.⁶⁰

Interpolációmentesnek látszik Ulpianusnak az ugyanebben a töredékben levő 4. §-a.⁶¹

Inter conductorem et locatorem convenerat, ne in villa urbana faenum componeretur composuit deinde servus igne illato succendit. Ait Labeo teneri conductorem ex locato, quia ipse causam praebuit inferendo contra conductionem.

Hasonló problémát tár elénk Ulpianus, mint amelyet már az előzőekben meg tárgyaltunk. A felek megállapodtak, hogy a conductor a városi villa területén ne rakjon szénát kazalba. Ennek ellenére mégis kazlat raktak; ezt követően egy rabszolga tüzet vitt arra, a széna meggyulladt, és ebből tűzvész keletkezett. Labeo azt tanítja, hogy a haszonbérlo köteles megfizetni a tűzvész folytán keletkezett kárt, mivel ő okolható a tűzvészért, mert vétett a megegyezés ellen.

A felelősség alapja azonos az 1. §-ban találhatóéval. A conductor azt az ésszerű, szerződési kikötést szegte meg, hogy ne tároljanak tűzveszélyes anyagot a ház körül, így szerződésszegéséből kifolyólag a kárért helyt kell állnia.⁶²

Még egy textust kell figyelembe venni e témával kapcsolatban, aminek Ulpianustól való eredetéhez úgy látszik nem fér kétség.

Ulp. D. 19. 2. 13. 3.

Si quis servum docendum conduxerit eumque duxerit peregre et aut ab hostibus captus sit aut perierit, ex locato esse actionem placuit, si modo non sic conduxit, ut et peregre duceret.

Valaki egy kiképzésre átvett rabszolgát bérbe vett, és ezt a locator engedélye nélkül külföldre vitte; ott a rabszolga az ellenség zsákmánya lett, a bérlő kártérítéssel tartozik. Ez is a conductor felelősségén kívül álló eset, mert hisz a kárt végső soron vis maior esemény idézte elő, mégis a conductor számlájára írták, mert a szerződés szerint nem volt joga külföldre vinni.

Ulpianus három szövege alapján úgy véljük, sikerült kimutatni, hogy a klasszikus kor álláspontja szerint a kifejezetten szerződésellenesen eljáró conductor köteles az ebből eredő kárt viselni, függetlenül vétkességétől és a kár előidézésének körülményeitől.

7. A továbbiakban vizsgáljuk meg a forrásokat abból a szempontból, hogy a conductor custodia-felelőssége a l. c. reinél bizonyítható-e. Kaser egyértelműen felelősnek tekinti a conductort a l. c. reinél a custodiáért is.⁶³ A l. c. reinél minden esetben megvalósul a custodia-felelősség feltételeként felállított kettős kritérium.⁶⁴ Itt mindig előfeltétel, hogy egy tárgyat használatra, gyümölcsöztetésre átadjanak a conductornak, aki azt hatalmában tartja.⁶⁵ Nem vagyunk bőszéggel azoknak a forrásoknak, amelyek a l. c. reinél a conductor custodia-kötelezettségéről beszélnek. Igaz ugyan, hogy alapforrásként lehet tekinteni a jusztiniánuszi Inst. 3. 24. 5. szövegét, azonban az ebben található koncepció távol állt a klasszikusok custodia-fogalmától⁶⁶, s így számunkra a principatus korára nézve nem bír jelentőséggel. Legfeljebb csak utalni látszik a forráshely a custodia-kötelezettségre, mint ami a l. c. rei velejárója, azonban tartalmilag egészen más jelentéssel. A fentebb már tárgyalt és a l. c.-nél a custodia-kötelezettséget hangsúlyozó két alapforrás a C. 4. 65. 28. és a D. 19. 2. 40. közül az utóbbi nem tipikusan a l. c. rei fogalmi körére vonatkozik, hanem inkább a l. c. operisre és operarumra. A C. 4. 65. 28. szövege azonban alapforrásnak tekinthető a l. c. reinél is. Meglátásunk szerint ezt a szöveget nem lehet félreérteni. A conductor mindenképpen custodia-kötelezett.⁶⁷ E constitutióból megállapíthatjuk, hogy a l. c. rei esetében, ahol a bérlet tárgya mindig a bérlőnél van, érvényesül az őrzésből adódóan a custodia-felelősség, vagyis a conductor csak vis maior bizonyításával tudja magát kimenteni.

Ezt követően nézzük meg azokat a forrásokat, amelyek konkrétan a l. c. reinél érintik a conductor custodia-kötelezettségét.

Alfenus beszél az erdőt bérbe vevő conductor őrzési kötelezettségéről a D. 19. 2. 29-ben.

In lege locationis scriptum erat: redemptor silvam ne caedito neve cingito neve deurito neve quem cingere caedere urere sinito. Quaerebatur, utrum redemptor, si quem quid earum rerum facere vidisset, prohibere deberet an etiam ita silvam custodire, ne quis id facere possit. Respondi verbum sinere utramque habere significationem, sed locatorem potius id videri voluisse, ut redemptor non solum, si quem casu vidisset silvam caedere prohiberet, sed uti curaret et daret operam, ne quis caederet.

Az irodalomban nem vitatják, hogy a szöveg Alfenustól ered, így nekünk sincs okunk arra, hogy kétségbe vonjuk, hogy e szabály csirái a preklasszikus kor végéről származnak, s a klasszikus korban nyer ez a koncepció kidolgozást. Alfenus a conductor kötelezettségeit sorolja fel és megjegyzi, hogy ne engedje senkinek a fákat kivágni. A kérdést részletesebben is megvilágítva kifejti, hogy a conductornak őrizni kell az erdőt, és kötelessége nemcsak a véletlenül elfogott tolvajokkal szemben eljárni, hanem kifejezett feladata az erdő őrzés (*curare*).⁶⁸ Köteles így megakadályozni, hogy idegen személy kivágja a fákat. Mayer-Maly⁶⁹ a szöveget úgy értelmezi, hogy a „*silvam custodire*” a conductor kötelezettsége. Ennek elmaradását culpának minősíti.

Kétségtelen, a szöveg bizonyos félreértésre ad okot. Maga Alfenus sem volt egészen határozott a döntésben. Ezt tükrözi a „*sed locatore potius id videri voluisse*”. A hangsúly a „*potius voluisse*”-n van, de a bérbeadó inkább azt akarta (akarhatta), hogy gondozza is a bérlő az erdőt. De vajon ki tudja megállapítani, hogy a tolvaj a fákat azért vágta-e ki, mert nem őrizte a conductor megfelelő gondossággal. Adott esetben ez csak ritkán dönthető el. Így egyszerűbb volt a bérlőt az objektív értelemben vett őrzésért is felelőssé tenni.

Fentebb már megvizsgáltuk Alfenus egy másik szövegét, ami a D. 19. 2. 30. 4. alatt található. Már ott is rámutattunk, hogy a felek megegyezése értelmében csak a *vis maior* jellegű ok mentesíti a haszonbérlőt a visszaadási kötelezettsége alól, így nyilvánvalóan a *casus minor*ért is felel. Ezt ugyan a felek szerződésben kötötték ki, de a szerződési kikötésük nem a szokásos *custodia* esetre (lopás) vonatkozott, így nem értékelhetjük úgy az esetet, mint a *custodia* szerződésbeli felvállalását. Inkább azt mondhatnók, hogy a *casus maior*val kapcsolatos szerződési kikötésük akarva-akaratlanul a *casus minor*ért való felelősséget vitte be a szerződésbe. Nem kifejezetten vállalták a *custodiát*, de ez a megállapodásból egyértelműen következik.⁷⁰

Eléggé vitatható a felek felelőségének vizsgálata szempontjából Ulpianus D. 19. 2. 13. 7. alatt található szövege.

Exercitu veniente migravit conductor, dein de hospitio milites fenestras et cetera sustulerunt. Si domino non denuntiavit et migravit ex locato tenebitur: Labeo autem, si resistere potuit et non resistit, teneri ait, quae sententia vera est. Sed et si denuntiare non potuit, non puto eum teneri.

A szöveget igen részletesen elemzi Mayer-Maly⁷¹, s megállapításaival többnyire egyet is lehet érteni, azonban néhány vonatkozásban eltérő véleményt kell nyilvánítanunk.

A hadsereg megérkeztével (*exercitu veniente*) elmenekül a vendéglősként (szállodás) működő conductor. A katonák az épületben több kárt okoznak (elvitték a ház felszereléseit, ablakait stb.). Kérdés, felelősségre vonható-e ezért a conductor. Először is leszögezendő, római katonákról van szó. A conductor, mint *custodia*-kötelezett éppen a ház és tartozékai őrzésére volt kötelezve. Elmenekülésével meg sem kísérelte a rábízott bérleti tárgyak megőrzését.⁷² Úgy is felfogható az eset, hogy vétkezen megszegte kötelezettségét.⁷³ Ulpianus a conductor felelőségét abban az esetben állapítja meg, ha az bejelentés nélkül menekült el, kivéve ha nem tudta bejelenteni távozását. *Labeo* egy lépéssel továbbmegy, és azt mondja, hogy meg kellett volna kísérelnie az ellenállást. Ha ellen tudott volna állni, és ezt nem tette,

akkor felelős.⁷⁴ Nézetünk szerint Labeo tapintott rá a kérdés lényegére. Átvonuló saját hadseregéről van szó, amely mindig okoz kisebb károkat. A károsultaknak ezt viselniük kell. De ha valaki előre elmenekül és a házat otthagyja a katonák prédájára, szinte felkelti a katonák figyelmét a garázdálkodásra. Ez esetben felelősége megállapítható.⁷⁵ Ha ellenáll és ez nem vezet eredményre, az már vis extrariának minősül, így eleget tett őrzési kötelezettségének és nem vonható felelősségre.

Ulpianus és Paulus két olyan döntését vizsgáljuk meg, amelyek biztosítják a conductor számára lopás esetén az actio furtit.

Ulp. D. 47. 2. 14. 12.

Quod si conduxerit quis, habebit furti actionem, si modo culpa eius subrepta sit res.

Paul. D. 47. 2. 83. 1.

Frugibus ex fundo subreptis tam colonus quam dominus furti agere possunt quia utriusque interest rem persequi.

Mindkét szövegből egyértelműen következtetni lehet arra, hogy a conductor azért kap actio furtit, mert a locatorral szemben őrzési felelőssége van. Erre utal Paulus „quia utriusque interest rem persequi” kifejezése.⁷⁶ Ulpianus a D. 47. 2. 14. 14-ben és 15-ben felsorolja azokat a személyeket, akik megkapják a furti actiót, mert „quia et huius custodia ad eum pertinet”.

8. Egyetlen kérdést kell tisztáznunk a conductor felelőssége kapcsán. Vajon felel-e a conductor a vis maiorért is. Mayer-Maly⁷⁷ szerint a l. c. reinél két esetben köteles a conductor a vis maior által okozott károkért helytállni. Egyrészt, ha szerződésben felvállalja, másrészt szerződésszegés esetében (ún. casus mixta). Az utóbit illetően ez az álláspont vitatható. Fentebb már láttuk, hogy valóban felel a conductor a vis maior következtében beálló károknál is, ha szerződésszegést követett el. Ez a szerződésszegés azonban mindig vétkességére vezethető vissza. Így álláspontunk szerint felelőssége nem azonos a vis maiorért való felelősséggel, mert csak a vétkes szerződésszegés következtében beállt vis maior jellegű károk sújtják. Vétkes cselekményével előidézője lesz a vis maior jellegű eseménynek. Ha nem cselekszik vétkesen, illetve szerződésszegően, a vis maior jellegű esemény nem következik be. Ha mégis bekövetkezik a vis maior, azért nem felel, mert magatartása nincs összefüggésben az eseménnyel. Az esetben pedig, ha a conductor vétkes szerződésszegésével váltotta ki a vis maior jellegű eseményt, akkor ez alapján felelőssége megállapítható.

Egyetlen forrásunk van csak arra az esetre, amikor a vis maior jellegű esemény a conductor közreműködése nélkül bekövetkezik. Iulianus 15. könyvéből veszi Ulpianus az esetet.

Ulp. D. 19. 2. 9. 2.

Iulianus libro quinto decimo digestorum dicit, si quis fundum locaverit, ut etiam si quid vi maiori accidisset, hoc ei praestaretur, pacto standum esse.

Valaki azzal a kikötéssel ad bérbe telket, hogy a conductor akkor is felelős, ha vis maior jellegű esemény azt tönkreteszi. Ebben az esetben a vis maior szerződés szerinti felvállalásáról van szó. A conductornak semmi köze sincs a vis maior kiváltó eseményhez, a vis maior teljesen rajta kívül álló okok következtében állt elő. Mivel a felelősséget felvállalta, felel a kárért.

*

Összefoglalásként a következőket szeretném kiemelni. A l. c. reinél a szerződő felek dolusért és culpaért feleltek a klasszikus és iustiniánusi jogban egyaránt.

A klasszikus korban az a fél, akinél a másik szerződő fél dolgai megőrzésre átadásra kerültek, custodiáért tartozott felelősséggel. A iustiniánusi korszakban ezt az objektív custodia fogalmat vétkességi felelősséggé formálták át.

Az általános vétkes felelősség keretében mind a locatornál, mind a conductor-nál a jogtudósok kiterjeszthették a felelősséget azokra az esetekre, amikor a locator, illetve a conductor helyett egy harmadik személy járt el. Ez a harmadik személy általában rabszolga, de lehet szabad ember is. A felelősségnek az alapja az, hogy az illető nem járt el megfelelő gondossággal (culpa in eligendo) a harmadik személy kiválasztásánál. Valószínűnek látszik tehát, hogy a culpa in eligendo már a klasszikus korban kifejlődött, szinte uralkodó intézménnyé vált.

A l. c. reinél – ellentétben a l. c. másik két formájával – csak ritkán esik szó a forrásokban a conductor custodia-kötelezettségéről. Ez magyarázható azzal, hogy a szerződés tárgya elveszésének sokkal kisebb a valószínűsége, mint a l. c. operisnél. Egy tanya, egy lakás, föld ellopása lehetetlen. Itt csak legfeljebb felszerelési tárgyakat lehet ellopni. Így nem annyira tipikus a custodia-kötelezettség problematikája, ennek ellenére – mint ahogy azt fentebb láttuk – a forrásokból megállapítható a conductor custodia kötelezettsége.

JEGYZETEK

- ¹ M. Kaser: Das römische Privatrecht I.² München, 1971. 566. o. és uo. 34. jz., továbbá Kaser: Periculum locatoris. SZ 74 (1957.) 157. és kk. o.
- ² Hasonlóan Th. Mayer-Maly: Locatio-conductio (Wien-München, 1956.) 156. o.
- ³ Vö. Kaser: Peric. 168. o.
- ⁴ Így többek között F. E. Haymann: Zur Klassizität des periculum emptoris, SZ 33 (1912.) 613. o. – F. Schulz: Die Haftung für das Verschulden der Angestellten im klassischen römischen Recht Grünhutz Ztsch. 38. (1911.) 35. o.
- ⁵ Th. Mayer-Maly: Locatio-conductio (Wien-München, 1956.) 195. és k. o.
- ⁶ J. H. C. Thomas (Digest. 19. 2. 9. 3. SZ 79) (1962.) vitatja, hogy ez a szöveg Ulpianustól való. Álláspontja szerint valamelyik kompilátortól származik. Mondattani elemzéssel támasztja alá véleményét.
- ⁷ Kaser: Peric. 160. o.
- ⁸ Vö. Kaser: Peric. 162. és kk. o. Ezzel szemben P. Krückmann: Periculum emptoris. (SZ 63/1943) 20. o.) és Mayer-Maly (Loc. 160. o.) egyszerűen hibás teljesítésnek minősítik és a culpa in eligendo elejtik.
- ⁹ Szövegünkben az „imperitus” kifejezést Kunkel (lásd Jörs-Kunkel RPR² 178. o. 30. jz.) klasszikusnak tartja; egyébként az imperitiának a culpához való sorolását posztklasszikusnak tartják többek között Beseler (Beitr. 4. 210. és k. o.) és Arangio-Ruiz (Responsabilita contrattuale in diritto romano. Nápoly, 1958. Első kiadás. Nápoly, 1929. 195. és k. o.).
- ¹⁰ E. Albertario: Contributi alla critica del Digesto. (Pavia, 1919.) 19. o.
- ¹¹ W. Kunkel: Diligentia. SZ 45 (1925). 329. o.
- ¹² E. Levy: Die Konkurrenz der Aktionen und Personen im klassischen römischen Recht. Berlin, 1918. I. 48. o. 2. jz.
- ¹³ Schulz: Grünh. Zschft. 38. (1911.) 51. o.
- ¹⁴ Mayer-Maly: Loc. 160. o. 36. jz.
- ¹⁵ F. Haymann: Die Haftung des Verkäufers für die Beschaffenheit des Kaufsache. Berlin, 1912. 52. jz.

- ¹⁶ *Finály Henrik*: A latin nyelv szótára. Bp., 1884. 586. o.
- ¹⁷ *Vö. Mayer-Maly*: Loc. 177. o., továbbá *E. Costa*: La locazione di cose. Torino, 1915. 56. és k. o. – *G. Longo*: Sulla disziplina Giustiniana della locatio conductio. St. Biondi II. Milano, 1965. 306. o. az egész szöveget interpolátnak tartja.
- ¹⁸ Hasonlóan *Kaser*: RPR I² 567. o. 43. jz. – *Vö.* továbbá *Mayer-Maly*: Loc. 181. o.
- ¹⁹ *Mayer-Maly*: Loc. 179. o. A textus vizsgálatánál kulcskérdésnek tekinti, hogy milyen akciót lehet indítani.
- ²⁰ *Haymann* SZ 40 (1919.) 245. o. 2. jz., valamint a 351. és k. o. L. még SZ 41 (1920.) 75. és k. o. *F. Pringsheim*: Festschr. Lenel Leipzig, 1923. 235. o.
- ²¹ *Vö. Tb. Mayer-Maly*: Haftung aus Miete nach Staatsunrecht. SZ 74 (1954.) 367. o.
- ²² *Mayer-Maly*: Haftung 367. és kk. o.
- ²³ *Beseler*: SZ 44 (1924.) 369. o. az egész -t interpolációs beszúrásnak véli.
- ²⁴ *B. Biondi*: Il diritto romano cristiano II. Milano, 1952. 80. és 125. o.
- ²⁵ *Vö. Costa* i. m. 58. kk. o.
- ²⁶ *U. Lübtow*: Die Haftung des Pächters nach D. 19. 2. 34. St. Betti III. Milano, 1962. 369. o. véleménye szerint a jogesetet szakvéleményezés céljából átadták Serviusnak vagy Alfeusnak, hogy a responsumot ki adta ki, nem állapítható meg biztosan. *Vö. L. Wenger*: Die Quellen des Römischen Rechts. Wien, 1953. 484. o. 110. jz.
- ²⁷ *Lübtow*: Haftung. 372. és kk. o.
- ²⁸ *Lübtow*: Haftung. 373. o.
- ²⁹ *S. Solazzi*: Arch. giur. 94. (1925.) 83. és k. o., *De Medio* BIDR. 20 (1908.) 160. o. 3. jz. és *F. Kniep*: Societas publicanorum I. 135. o.
- ³⁰ Sokkal inkább elfogadható *Mayer-Maly* (Loc. 190. o.) véleménye a szövegmódosítással kapcsolatban.
- ³¹ *Visky K.*: La responsabilité dans le droit romain á la fin de la République. RIDA 3 (1949) 472. és k. o.
- ³² Egyezően *Mayer-Maly* (Loc. 190. o.) és *Lübtow* (Haftung 372. o.).
- ³³ *Lübtow* (Haftung 372. o.) kifejti még azt is, hogy ha az erőszak alatt a domestica vis-t értették volna, akkor ahhoz az abszurd eredményhez jutunk el, hogy a bérlő a háza népe cselekményeiért nem felelt volna.
- ³⁴ *Mayer-Maly*: Loc. 190. o.
- ³⁵ *Lübtow*: Haftung 372. o.
- ³⁶ *Vö. Cato De agri cult.* 144. 6. a létrák visszaadásával kapcsolatban, továbbá *Pólay E.*: A dáciai viaszostáblák szerződései. Bp., 1972. 188. o.
- ³⁷ *Kunkel*: SZ 45 (1925.) 268. és k. o. – *Marton G.*: Un essai de reconstruction du développement probable du système romain de responsabilité civile. RIDA 3. (1949) 188. és k. o. – *Marton G.*: Rinascita della dottrina classica della responsabilità per custodia. IURA 7. (1956) 124. és k. o. – *D. Nörr*: Die Entwicklung des Utilitätsgedankes im römischen Haftungsrecht. SZ. 73 (1956) 70. és k. o. – *Kaser*: RPR I² 506. o.
- ³⁸ Ma sem ritka eset, hogy a szerződések szövegébe az amúgy is érvényesülő diszpozitív szabályoknak, mint a szerződés természetes alkatrészeinek megfelelő klauzulákat vesznek fel a felek. Ilyen a „suas operas sanas velentas edere debebit” kitétel (IX–XI. t.) pedig az természetes, hiszen a munkaadó minden munkásától derekas munkát vár el.
- ³⁹ *A. Watson*: The Law of Obligations in the Later Roman Republic. Oxford, 1965. 118. és k. o.
- ⁴⁰ *Lübtow*: Haftung. 370. o.
- ⁴¹ *Haymann*: SZ 40 (1919.) 252. o., az egész § eredetiségét vonja kétségbe még *Schulz*: Grünh. Zschft. 38 (1911.) 33. és k. o. a „videamus-tenebitur” és a „si tamen – hospites” közötti részeket tekinti átdolgozottnak. *Costa*: i. m. 56. o. a „si tamen – hospites” közötti részt eredetinek tartja.
- ⁴² *L. Schulz*: Grünh. Zschft. 38. (1911.) 33. és k. o.
- ⁴³ Egyezően *Lübtow*: Haftung 371. o.
- ⁴⁴ *Mayer-Maly*: Loc. 201. o.
- ⁴⁵ *Schulz*: Grünh. Zschft. 38. (1911.) 34. o.
- ⁴⁶ *Mayer-Maly*: Loc. 201. és k. o.
- ⁴⁷ Coll. 12. 7. 7. Ulp. Si forte servus, qui idem conductor est, coloni ad fornacem obdormisset et

villa fuerit exusta, Neratius scribit ex locato conventum praestare debere, si negligens in elegendis ministeriis fuit. Ceterum si alius subjecerit fornaci, alius negligenter custodierit, an tenetur? Namque qui non custodit, nihil fecit: qui recte ignem subjecit, non peccavit: quemadmodum si hominem medicus recte secuerit, sed negligenter vel ipse vel alius curaverit, Aquilia cessat. Quid ergo est? et hic puto ad exemplum Aquiliae dandam actionem tam in eum qui ad fornacem obdormivit vel negligenter custodit, quam in medicum qui negligenter curavit, sive homo perit sive debilitatus est. Nec quisquam dixerit in eo qui obdormivit rem cum humanam et naturalem passum, cum deberet vel ignem extinguere vel ita munire, ut non evagaretur.

- ⁴⁸ *Kunkel*: SZ 45 (1925.) 328. o.
- ⁴⁹ *Haymann*: SZ 40 (1919.) 253. o. 2. jz.
- ⁵⁰ *Mayer-Maly*: Loc. 199. o.
- ⁵¹ *Mayer-Maly*: Loc. 199. és k. o. meggyőzően fejti ki, hogy a rabszolgának haszonbérlokként való felfogása, vagy a haszonbérloknak rabszolgaként való felfogása a posztklasszikus társadalmi és szociális viszonyoknak felel meg.
- ⁵² *L. Krückmann*: SZ 64 (1944.) 21. o.
- ⁵³ *Schulz*: Grünh. Zschft. 38. (1911.) 33. o.
- ⁵⁴ *Watson*: Law 236. o.
- ⁵⁵ *D. Medicus* recensiója. SZ 83 (1966.) 430. o.
- ⁵⁶ *Arangio-Ruiz*: Resp.¹ 143. o. Vele szemben *Haymann*: SZ 40 (1919.) 250. és kk. o., a „sed lege”-től a végéig interpolálnak tartja a szöveget.
- ⁵⁷ A D. 9. 2. 27. 11-et teljesen interpolálnak tartja *E. Albertario* (Le azioni penali. Pavia, 1915. 7. o.) és *F. Schulz* (Einführung in das Studium der Digesten. Tübingen, 1916. 99. o. 2. jz.). – A „sed”-től a végéig interpolálnak tartják többek között *Costa* (i. m. 55. o.), *Beseler* (Beiträge I. 48.), *Haymann* (SZ 40 1919. 252. és k. o.).
- ⁵⁸ Egyezően *Mayer-Maly*: Loc. 195. o.
- ⁵⁹ *Haymann* (SZ 40 (1919) 238. o. 3. jz.) nem tartja eredetinek, vele szemben *Schulz* (Grünh. Zschr. 38. (1911) 35. o. 77. jz.) csak lényegtelen szövegváltoztatást feltételez.
- ⁶⁰ D. 19. 2. 11. 2. Item prospicere debet conductor, ne aliquo vel ius rei vel corpus deterius faciat vel fieri patiatur.
- ⁶¹ Ezzel ellentétes véleményen van *Mayer-Maly*: Loc. 197. o.
- ⁶² *Vö. Mayer-Maly*: Loc. 197. o.
- ⁶³ *Kaser*: RPR I.² 567. o. *Vö.* továbbá még *Luzzatto*: Caso fortuito 201. és k. o.
- ⁶⁴ *Brósz R.-Pólay E.*: Római jog. Bp., 1974. 352. és k. o.
- ⁶⁵ *Kaser*: RPR I.² 563. o.
- ⁶⁶ *Vö. Marton G.*: Versuch eines einheitlichen Systems der Zivilrechtlichen Haftung. Archiv für die civilistische Praxis. 162. k. 1–2. füz. Tübingen, 1963. 6. o.
- ⁶⁷ *Kaser*: RPR I.² 508. o. 42. jz. *Vö.* még *Arangio-Ruiz*: Resp.² 130. és kk. o., továbbá *Schulz*: Classical roman law. Oxford, 1951. 547. o.
- ⁶⁸ Egyezően *Mayer-Maly*: Loc. 202. és k. o.
- ⁶⁹ *Mayer-Maly*: Loc. 203. o.
- ⁷⁰ *Mayer-Maly*: Loc. 202. o. a szövegben a felek kifejezett megállapodását látja a custodia-felelősségre nézve.
- ⁷¹ *Mayer-Maly*: SZ 74 (1957.) 370. és kk. o.
- ⁷² *Luzzatto*: Caso fortuito e forsa migliore. Milano, 1938. 213. o.
- ⁷³ *H. H. Pflüger*: Zur Lehre von der Haftung des Schuldner nach römischen Recht. SZ 65 (1947.) 203. o. és *J. Rosenthal*: Custodia und Aktivlegitimation zur Actio furti. SZ 68 (1951.) 240. és k. o.
- ⁷⁴ Az ellenállás kérdésével foglalkozik *D. Daube*: The Defence of Superior Ordens in Roman Law. Oxford, 1956. 18. o. – *G. Longo*: Osservazioni critiche sulla disciplina giustiniana della locatio-conductio. St. Biondi II. Milano, 1965. 306. o. szerint a klasszikus jogban ez nem lehetett így.
- ⁷⁵ Ezzel szemben *Mayer-Maly*: SZ 74 (1957.) 371. és k. o. a védelmet kilátástalannak tartja.
- ⁷⁶ Nem értünk egyet *Mayer-Maly* (Loc. 213. o.) azon fejtegetésével, hogy a posztklasszikus kor jogászainak tevékenysége következtében vonták be a haszonbérlokt a custodia-felelősség körébe. Nem érthetünk egyet továbbá azzal a véleményével sem, hogy az őrzésnél mutatózó kulpózus magatartás következménye volt a custodia-felelősség a klasszikusoknál.
- ⁷⁷ *Mayer-Maly*: Loc. 193. o.